

Komentar in karta: 3/96 SLA V460.01 'ograja'

Tjaša Jakop

1. Gradivo

Za pomen 'naprava, ki se postavi okrog zemljišča, prostora za preprečevanje prehoda', knj. *ogrāja* (*ā*), je v narečjih najpogostejše poimenovanje *ograja* (redkeje tudi *ograda* ali *ograd*), drugo najpogostejše poimenovanje je *plot*, manj pogosto še *planke*; druga poimenovanja so redka.

V nekaterih točkah so informanti dodatno pojasnili pomene posameznih leksemov. Tako je ob leksemu *ograja* v T004 zapisana opomba »na dolinskih pašnikih«, v T023 pa ima *ograja* pojasnilo »za krave in večje živali«, leksem *plot* pa je tu 'ograja za svinje'. V T031 je *plot* »lesena ograja«, v T054 pa je »iz desk ali tudi spletena«, medtem ko je *ograja* tu »bolj za živo mejo«. V T247 poznajo leksema *plot* in *ograja*, a ob drugem je zapisana opomba, da je »boljše vrste«. V T275 je pripisano, da je *ograja* »za živino: iz stebričkov in rant, za vrt(ec); mreža«. V T370 je ob leksemu *plot* opomba, da je to »pokončna« ograja, *rante* pa »povzdolžna«. V T417 je ob edinem leksemu *ograja* še pojasnilo »koli so bili postavljeni horizontalno«. V T378 piše, da je leksem *ograja* »novejši« (ob starejšem *plot*), v T271 pa se leksem *ograja* »redko rabi«. Leksem *gater* v T375 ima (tudi) pomen 'žična ograja'. V T223 je *planke* »visoka ograja, skozi katero se ne vidi, ne nujno na pašniku«, v T241 pa so *planke* »po dolgem zbite deske«. V T068 je ob leksemu *mir* pojasnilo, da je to »ograja iz zloženega kamenja«. Leksem *ograd* ima v T382 pomen 'ograjn vrt'.

Odgovor na to vprašanje ni zapisan v več točkah SLA, v katerih so zapisovalci v celoti izpustili poglavje Planina.

2. Morfološka analiza

grada < **gord-a* ← **gord-i-ti* *'zagrajevati, delati ogrado' ← **gord-ъ* 'ograda'

ograda < **o(b)-gord-a* ← **o(b)-gord-i-ti* ← **o(b)-* 'ob, pri, okoli' + **gord-i-ti*

ograd < **o(b)-gord-ъ* ← **o(b)-gord-i-ti*

graja < **gord-a* (< **gord-j-a*) ← **gord-i-ti*

grajka < **gord-ъk-a*

ograja < **o(b)-gord-a* ← **o(b)-gord-i-ti*

ograjba < **o(b)-gord-ъb-a*

ograjnica < **o(b)-gord-e-n-ic-a*

zagraja < **za-gord-a* ← **za-gord-i-ti* ← **za* 'za' + **gord-i-ti*

plo/t < **plot-ъ* 'plot' ← **ples-ti* (< **plet-ti*) 'plesti' (/l ≥ p v T355)

lesa < **lēš-a* ← **lēš-ǃ* 'les'

staja < **sta-j-a* *'prostor, kjer živina stoji' ← **sta-j-a-ti* ← **sto-j-a-ti* 'stati'

zid < **zid-ǃ* 'zid' ← **zǃd-a-ti* **zǃd-ǃ* (< **zid-jǃ*) 'zidati'

mir < *(*myr*)-ǃ ← lat. *mīrus* 'zid, stena'

plank- < *(*plank*)-a / *(*plank*)-ǃ (im. mn.) ← srvnem. *planke*, nem. *Planke* 'deska'

rante (im. mn.) < *(*rant*)-ǃ ← bav. nem. *Rante* 'palica', nem. *Rante* 'letva'

šrange (im. mn.) < *(*šrang*)-ǃ ← bav. srvnem. *schrange* 'ograja, plot, planke'

škarpa < *(*škarp*)-a ← it. *scarpa* 'škarpa, zid med dvema višinama zemljišča'

seča < **sēc-a* (< **sěk-j-a*) ← **sěti* (< **sěk-ti*)

osek < **o(b)-sěk-ǃ* ← **o(b)-* + **sěti* 'seči, sekati'

gater < *(*gatr*)-ǃ ← srvnem. *gater*, nem. *Gatter* 'mreža, ograja za zaščito pred divjadjo'

zahagano < **za-(xag)-a-n-o* ← **za-(xag)-a-n-ǃ* ← **za-(xag)-a-ti* ← **za-* 'za, zadaj' + *(*xag*)-a-ti (< *(*xag*)-a ← srvnem. *hage*, *hagen* 'ograja, utrdba'

(Striedter-Temps 1963: 79), bav. nem. *Hag* 'ograja, plot', prim. sln. *aga* 'živ plot' (Pleteršnik))

medrnja, nejasno, morda v zvezi z terg. furl. *màndria*, furl. *màndrie* 'ograda'

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *mir* v T068, *medrnja* v T069, *šrange* (im. mn.) v T250, *škarpa* v T323, *gater* v T375, *seča* v T404 in *zid* v T413.

Kot enkratnici z -*graj*- sta kartirana leksema *grajka* v T402 in *ograjnica* v T412.

Kot enkratnica z *grad*- je kartiran leksem *grada* v T166.

Kot tretji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *lesa* v T097, *staja* v T155 in T201, *planka* v T223 in *planke* v T262 ter *ograja* v T395.

Kot opis so kartirani odgovori *ograjeno* v T074, *zagrajeno* v T030 in T405 ter *zahagano* v T415.

S simbolom za »ni podatka« so označeni zapisi brez razdelka Planina v T026, T028, T078, T084, T086, T094, T101–T102, T116, T121–T124, T137, T141, T150, T153, T157, T235, T264, T268, T281, T287, T298, T301, T304, T325, T329, T337, T348, T352, T359, T362–T363, T366, T374, T379, T381, T389 in T399.

4. Uporabljena dodatna literatura

/

5. Primerjaj

SLA: V140(b).01 *zunanjí zidoví híše* (2/16), V165(a).01 *sadni vrt* (2/66), V160.01 *plot* (3/95), V462.01 *pleténa ográja* (3/97), V453.01 *stan – tamar* (3/94); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: 505 *plot*; ALI: 3703 *plot*; ASLEF: 3360 *plot*; HJA: /; LinGeH: /; ÚMNyA: /

6. Etnološka osvetlitev

Ograja je lesena, kovinska (lahko kovana iz železa), kamnita ali opečna naprava za ograditev manjšega ali večjega zemljišča in pogosto tudi varovalni in oporni člen v stavbarstvu (na stopniščih, balkonih, odprtih zunanjih hodnikih – gankih hiš in gospodarskih poslopij, na terasah različnih stavb – razglednega stolpa, vodnega zbiralnika, stanovanjske in poslovne stolpnice), je tudi obzidje grajske stavbe, samostanske posesti, palube plovila idr. Ograja je namenjena zlasti zamejitvi, ograditvi in varovanju zemljišč, grajenih stavb in naprav, naravnih znamenitosti idr. Je pomemben prostorski in gradbeni člen bivalnih prostorov, gospodarskih, poslovnih, vzgojno-izobraževalnih, varstvenih, zdravstvenih zavodov, letališč, vojaških postojank, rekreativnih in športnih stavb in naprav, zaporov, živalskih vrtov, pokopališč idr. Ograje na zemljiščih so namenjene predvsem omejevanju, usmerjanju in preprečevanju prostega prehoda ljudem in živalim. V preteklosti so imele podobno kot plotovi pomembno vlogo pri lastniških in uporabniških razmerjih v vaških, trških in mestnih skupnostih. Ograje so bile pomemben del normativnega prava naselbinskih enot in so usmerjale ravnanje prebivalcev in obiskovalcev. Kršenje teh pravil, npr. vstopanje brez dovoljenja na ograjeno zemljišče, je lahko povzročilo resne spore in poslabšalo medsebojne in zlasti sosedске odnose.

Iz kamna zgrajene suhozidne ograde so značilne zlasti za zahodne Julijske Alpe, Kras in Istro. Suhozidne ograde, zgrajene večinoma iz kamna in brez dodanih vezivnih gradiv, tj. apnene ali cementne malte, navadno zamejujejo zemljišča, pred naravnimi vplivi varujejo obdelovalno zemljo in so obenem hramba odvečnega kamenja na poljih in travnikih, ponekod pa je del takega kupa kamenja lahko preurejen v začasna zavetišča. Podobne kamnite ograde so imeli tudi na visokogorski planini Bela nad Bavšico, kjer so služile tudi kot usmerjevalna pot drobnici na pašo in nazaj.

Ponekod imajo lesene ograje vgrajene prehode, prelaze, tj. za polovico ali tretjino znižano višino lat, da je mogoč prestop z ene strani na drugo. Na obeh straneh prelaza sta lahko leseni stopnici, da je prestop varnejši. Takšni prelazi so bili v ograje vgrajeni ob pešpoteh, ki so prečkale z ograjo obdano zemljišče, večinoma travnik ali sadni vrt ob domačiji, kjer so se pasle kokoši, drobnica ali svinje.

Gradiva za postavitev ograj so se z leti spreminjala in tehnološko dopolnjevala. Na splošno so bile v preteklosti najbolj razširjene lesene ograje različnih oblik, dolžin in višin. Takšne ograje so imele v zemljo zabite lesene nosilne kole, na katere je bil najpogosteje pritrjen par vzporedno z zemljiščem pritrjenih lat, kamor so se pokončno ali poševno pritrdjevale smrekove, jelove ali borove žagane deske, klane kostanjeve ali akacijeve letve idr. Na kraških območjih so ograje gradili iz povsod dosegljivega kamna. Na Krasu in Notranjskem se je ponekod v strnjenih in gospodarsko razvitih krajih uveljavila gradnja visokih kamnitih ograj, ki spominjajo na obrambne zidove. Takšne zidane ograje so skupaj s stavbami obdajale notranje dvorišče (*borjač*) domačij in so se na javno vaško pot odpirale le s kamnitim vhodnim portalom.

Ponekod so bila v lesene in zidane ograje umeščena eno- ali dvokrilna vrata. Njihova širina in izvedba je bila odvisna od pomena dostopne oz. izhodne poti.

Ponekod so imeli ob hišah z ograjami obdane zelenjavne ali okrasne vrtove. Ograje so se navadno dotikale dveh vogalov stavb in imele tam vgrajena ena ali dvojje vratc. Takšne ograje so bile sprva večinoma iz klanih, pozneje tudi žaganih letvic, ki so jih ponekod likovno dopolnili s postrani prirezanimi vrhnjimi deli in različno višino lat ali tudi z vgradnjo vmesnih kamnitih ali opečnih stebrov, ponekod dopolnjenih še s piramidastimi strešicami. Od začetka 60. let 20. stoletja so se začele uvajati različne žičnate ograje v obliki mreže, po letu 2000 pa tudi ograje iz plastike, ki imitirajo les, različne paličaste kovinske ograje, ograje s ploščami različnih velikosti, ki ščitijo pred pogledi in hrupom, in ograje iz dvojnih mrež in mednje nasutega prodnega ali lomljenega kamenja, ki jih ponekod dodatno ozelenijo z bršljanom.

Prim.: Šarf 1991; Valenčič 1970a

7. Skica

